

12. Федулова Л.І. Актуальні проблеми менеджменту в Україні / Л.І. Федулова. – К. : Фенікс, 2005. – 320 с.
13. Великий глумачний словник сучасної української мови // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
// www.nbu.gov.ua
14. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.ukrstat.gov.ua

Надійшла 12.9.2010 р.

УДК 658.382

А.Ю. МАЗАРЧУК, І.І. ТКАЧ
Хмельницький національний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Досліджено сутнісну характеристику та структуру інтелектуального капіталу, як об'єкта управління на рівні підприємства.

Essence description and intellectual capital structure as management object are investigated at the level of enterprise.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, структура інтелектуального капіталу.

Постановка проблеми. Досвід розвинених країн говорить про перехід з кінця ХХ ст. до інноваційних та науково орієнтованих моделей розвитку економіки. Це здійснюється на основі інтенсивного використання людського і інтелектуального капіталу (ІК). Інтелектуальний капітал стає основним предметом конкуренції. Володіння ним та уміле ефективне використання у повному обсязі є гарантією успіху діяльності підприємства та функціонування економіки в цілому. Він допомагає підприємствам працювати більш динамічно і збільшувати їх рентабельність. Саме тому така економічна категорія як «інтелектуальний капітал» займає передову позицію серед інших видів капіталу і вимагає дослідження і розуміння її сутнісної характеристики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності інтелектуального капіталу займалися та вивчали у своїх працях вітчизняні і зарубіжні учені. Зокрема, Е. Брукінг [6], Л. Едвінсон [4], М. Мелоун [4], О. Бутнік-Сіверський [3], Б. Леонтьєв [5], В. Іноземцев, А. Чухно [11], К. Тейлор, А. Василик, О. Кендюхов [1], Н. Маркова [7] та інші. Вчені демонструють неоднозначність поглядів стосовно визначення ІК як економічної категорії. Тому існують різні трактування ІК.

Постановка завдання. Метою статті є спроба дослідити сутнісну характеристику інтелектуального капіталу та його складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дане дослідження проводиться в рамках дисертаційної роботи на тему «Моделі управління інтелектуальним капіталом промислових підприємств». Тому визначення поняття ІК нами здійснювалося у відповідності до поняття управління ІК підприємства, тобто ІК виступає об'єктом управління.

Перш ніж розглядати сутність поняття інтелектуального капіталу, визначимо поняття управління ІК.

Очевидно, що метою створення, розвитку та використання ІК є підвищення ефективності функціонування підприємства для отримання найбільшої економічної вигоди. Тому будемо вважати, що управління інтелектуальним капіталом – це процес внесення змін у параметри формування та використання інтелектуального капіталу для досягнення підприємством поставлених економічних цілей.

Зрозуміло, що для формування ІК підприємства необхідне формування всіх складових елементів даного капіталу, що передбачає більш детальне вивчення структури його у окремому дослідженні. Проте у дослідженні сутності ІК достатнім є загальний огляд його структурних елементів. Кендюхов О. у своїй роботі [1, с. 32-33] зазначає, що можна виділити три підходи до формулювання визначення ІК: структурний, функціонально-структурний, термінологічний.

Перший підхід є найбільш розповсюдженим. Він полягає у спробах дати визначення ІК через розкриття його структури.

Але для повного розуміння ІК недостатньо перерахувати лише його елементи. Необхідно наголосити на економічному змісті ІК, а саме – додаткова вартість, адже ІК є складовою капіталу. Як відмічає Кендюхов [1, с. 36-37] «сутність капіталу, фундаментальної економічної категорії – вартість (цінність, ресурси), яка приносить нову вартість (дохід, прибуток).

Інтелектуальний капітал – приватна концепція загальної економічної категорії «капітал». Природа останнього, безумовно, знаходить свій зміст у приватній концепції».

Проте, для отримання господарюючим суб'єктом ринкової вигоди (прибутку) занадто мало просто сформулювати ІК, необхідно ще активно і ефективно його використовувати.

За К. Марксом, прибуток – це перетворена форма додаткової вартості. Маркс особливо підкреслював, що в умовах капіталізму прибуток «... є те ж саме, що і додаткова вартість, але лише в містифікованій формі, яка, проте, необхідно виникає з капіталістичного способу виробництва» [2, т. 25, ч. 1, с. 44]. У листі Енгельсу від 30 квітня 1868 Маркс писав: «Прибуток для нас перш за все лише інша назва або інша категорія для

додаткової вартості. Оскільки завдяки формі заробітної плати вся праця виступає як оплачена, то неминуче здається, що неоплачена частина її виникає не з праці, а з капіталу, і притому не зі змінної частини його, а зі всього капіталу в цілому. Внаслідок цього додаткова вартість набуває форми прибутку, без кількісної відмінності між тією і іншою. Це лише ілюзорна форма прояву додаткової вартості» [2, т. 32, с. 60]. Отже, можна помітити прямий взаємозв'язок між головною метою управління ІК – найбільша економічна вигода (прибуток) та економічною сутністю ІК – додаткова вартість.

О. Бутник-Сіверський відзначає, що «інтелектуальний капітал має надзвичайно складну сутність і багатовекторність прояву» [3]. Тому проаналізуємо основні визначення інтелектуального капіталу та визначимо його позитивні і негативні сторони.

Л. Едвінсон, М. Мелоун [4] вважають, що ІК – це «усі види ресурсів сучасного підприємства, що не піддаються традиційним оцінкам».

На наш погляд, це досить загальне поняття, яке ставить акцент лише на актуальній проблемі оцінки ІК і не пояснює, які саме ресурси до нього відносяться (інтелектуальні). З точки зору управління, неясно, що саме виступає об'єктом управління. Відсутній економічний зміст, про який говорив Кендюхов.

На думку Б. Б. Леонтьєва [5] ІК – «сукупність наявних у співробітника законних прав на результати його творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей і навичок, а також нагромаджені ним бази знань і корисних відносин з іншими суб'єктами».

Дане визначення є яскравим представником структурного підходу до формулювання визначень ІК за Кендюховим. На нашу думку, воно включає всі складові ІК. Людський капітал (природних і набутих інтелектуальних здібностей і навичок), організаційний (сукупність наявних у співробітника законних прав на результати його творчої діяльності), які можуть належати і підприємству, споживчий (нагромаджені ним бази знань і корисних відносин з іншими суб'єктами). Проте дане визначення не враховує основну властивість капіталу – додана вартість, а також не йде мова про надання ІК підприємству конкурентних переваг. Дане визначення відображає тільки структуру і не називає його особливостей та мети.

За Е. Брукінгом [6] ІК – «нематеріальні активи, без яких компанія тепер не може існувати та включає ринкові, людські, інфраструктурні активи й інтелектуальну власність».

У даному визначенні теж проявляється структурний підхід. Проте складові є більш узагальненими, в порівнянні з визначенням Леонтьєва. Досить відносно розуміння стосовно активів, без яких компанія не може існувати. З таким визначенням важко зрозуміти, що саме має підлягати управлінню. Також помітна відсутність економічного аспекту. ІК не виступає економічною категорією, на відміну від наступного визначення.

Н. Л. Гавкалова, Н. С. Маркова [7, с. 34]: «ІК – інтелектуальні ресурси, що втілені у сукупності наукових, професійних та загальних знань працівників, їх досвіді, вміннях, навичках, які створюють продукти інтелектуальної діяльності, що можуть належати як його винахіднику, так і іншим суб'єктам господарювання та використовуються з метою одержання додаткової вартості».

Учені дали досить обширне визначення, яке враховує особливість капіталу – додаткова вартість, що підкреслює економічний зміст ІК. Робиться наголос на об'єктах інтелектуальної власності, які повинні приносити дохід підприємству та складових людського капіталу. Дане визначення більш ширше, ніж у Брукінга та набуває ознак економічної категорії.

Згідно з Іриною Мойсеєнко [8, с. 17], ІК у контексті технологічних, управлінських та ринкових новинок – «це знання, які можуть приносити додатковий прибуток і які можна оцінити».

На нашу думку, недоцільно звужувати поняття інтелектуальний капітал тільки до знань, не враховуючи інтелектуальну власність, структуру управління, клієнтів компанії, організаційну структуру тощо. Вченою підкреслена проблема оцінки ІК.

ІК – це розумові здібності людей у сукупності зі створеними ними матеріальними та нематеріальними засобами, які використовуються в процесі інтелектуальної праці; таким чином, до складу інтелектуального капіталу включаються як нематеріальні, так і матеріальні активи (Л. Мельник [9]).

У даному визначенні наголошується, що складовою частиною інтелектуального капіталу є матеріальні активи. Мабуть, мала б іти мова про об'єкти права інтелектуальної власності (об'єкти промислової власності, нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності та об'єкти авторського права та суміжних прав), які є складовою нематеріальних активів. Як зазначає Д. М. Стеченко та Н. Ю. Тимошенко [10] «ІК за своєю природою не є фінансовим ресурсом та не може бути віднесеним до матеріальних активів (відсутність матеріальної форми), тому він вважається нематеріальним активом. Слід наголосити, що інтелектуальний капітал має надзвичайну властивість – створювати матеріальне». За підрахунками Л. Едвінсона, співвідношення інтелектуального капіталу до сукупної вартості матеріальних засобів виробництва та фінансового капіталу коливається в межах 5: 1 – 6: 1 [4]. Отже, можна помітити протиріччя у розумінні ІК у різних науковців.

А. А. Чухно [11] визначає ІК – «капітал, що акумулює наукові та професійно-технічні знання працівників, поєднує інтелектуальну працю та інтелектуальну власність, нагромаджений досвід, спілкування, організаційну структуру, інформаційні мережі, – тобто все те, що визначає імідж фірми та зміст її бізнесу».

Можна помітити, що Чухно А. А. не дає характеристики поняттю капітал. Вказуються складові ІК, проте, на нашу думку, має згадуватися ще й споживчий капітал. Підкреслюється поняття інтелектуальна праця, яке займає особливе місце у функціонуванні ІК, адже інтелектуальна праця – сутнісна основа процесу

створення інтелектуального продукту і відтворення інтелектуального капіталу. Вона є також основою інтелектуальної економіки.

О. В. Кендюхов [1, с. 39] вважає, що ІК – «здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, виробленими самостійно чи залученими з інших джерел (куплені, орендовані) як засоби створення нової вартості».

На нашу думку, дане визначення є досить влучним. Відчувається наголос на основній властивості капіталу – створення нової вартості, а також деталізується поняття інтелектуальних ресурсів, які включають не тільки людський, а й машинний (штучний) інтелект, який згадується вперше у визначенні ІК. Тобто у понятті інтелектуального капіталу Кендюхов поєднує особливості поняття «капітал» та «інтелект». Людський інтелект відображається як складова людського капіталу, інтелектуальні продукти, штучний інтелект – організаційного. Вважаємо, що не завадило б звернути увагу у визначенні ІК на зв'язках з контрагентами, як головній складовій споживчого капіталу.

Отже, на нашу думку, для вирішення задач управління ІК на рівні підприємства визначення Кендюхова прийнятне, проте доцільним є включення у це визначення складову ІК – споживчого капіталу (зв'язки з економічними контрагентами). Визначення набуде вигляд: «ІК – здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, виробленими самостійно чи залученими з інших джерел (куплені, орендовані), зв'язками з економічними контрагентами як засоби створення нової вартості».

Вважаємо, що дане визначення робить наголос, що ІК – це інтелектуальні ресурси підприємства, що підлягають поняттю об'єкт управління. Існують елементи усіх трьох складових інтелектуального капіталу – людського, організаційного, споживчого, а також підкреслюється основна економічна властивість ІК – створення нової вартості, завдяки якій ІК постає як економічна категорія. Також особливе місце належить поняттю машинного інтелекту, як складової ІК, якому будуть присвячені наступні наші дослідження.

З вище наведених визначень можна дійти висновку, що існує велика кількість підходів до трактування інтелектуального капіталу. Деякі науковці виділяють навіть різні підходи до сутності поняття інтелектуальний капітал. Окрім Кендюхова, який виділяє структурний, функціонально-структурний, термінологічний підхід, існують інші точки зору, таких як: Махомет Ю. В [12] розглядає три підходи: (ІК як сукупність цінностей, як процес та як результат), Журавльова І. В [13] виокремлює ще три підходи розуміння ІК.

Перша група – визначення ІК за своєю натуральною формою як знання. Друга група визначень фіксує чисто економічний бік цього явища. Третя група акцентує увагу на ІК як певних економічних відносинах. На нашу точку зору та у відповідності до наших завдань, можна виділити два підходи: ІК як економічна категорія (Гавкалова, Маркова, Мойсеєнко, Кендюхов); ІК без економічного змісту (Едвінсон, Мелоун, Леонт'єв, Брукінг, Мельник, Чухно).

Існують різні точки зору і стосовно структури інтелектуального капіталу. За стандартами ІФАС (Міжнародна федерація бухгалтерів) інтелектуальний капітал поділяють на [14]: людський капітал (Human capital), капітал відносин (Customer or Relational capital), структурний капітал (Structural capital). Більшість науковців теж погоджуються із даною структурою, яка допомагає при оцінці ІК та моделюванні його управління і виділяють такі складові у структурі ІК:

1) Людський (особистий) капітал – знання, навички, досвід, ноу-хау, творчі здібності, креативний спосіб мислення, моральні цінності, культура праці тощо. Це знання, що працівники, «забирають» із собою, коли вони звільняються з підприємства [15].

2) Організаційний (структурний) капітал – патенти, ліцензії, ноу-хау, програми, товарні знаки, промислові зразки, технічне й програмне забезпечення, організаційна структура, корпоративна культура тощо. Це знання, що залишаються усередині фірми [15].

3) Споживчий (інтерфейсний, маркетинговий) капітал – включає зв'язки з економічними контрагентами (постачальниками, споживачами, посередниками, кредитно-фінансовими установами, органами влади та ін.), інформацію про економічних контрагентів, історію відносин з ними, торговельну марку (бренд) [15].

Виходячи зі структури ІК можна зрозуміти, яке обширне поняття ІК. На нашу думку, дана структура дозволяє більш детально аналізувати його складові, є досить повною та всеохоплюючою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, нами визначена сутність ІК, яка дає змогу розглядати його як об'єкт управління, яка відображає його складові елементи та наголошує на економічному змісті ІК – створенні нової вартості. Тобто, отримане нами визначення виступає як економічна категорія, включає в себе структуру ІК, а також поєднує поняття «інтелект» та «капітал». Тому подальші наші дослідження торкнуться більш детального розгляду структури ІК та вивчення штучного інтелекту як складової ІК.

Саме тому, наше дослідження дало змогу нам виділити власні підходи до сутності ІК та проаналізувати його структурні елементи.

Література

1. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом : монографія / О.В. Кендюхов. –

Донецьк : ДонУЕП, 2008. – 363 с.

2. Маркс К. Капитал / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Соч. : 2-е изд. тт. 1–50. – М., 1955–1981.
3. Бутник-Сиверский А.Б. Интеллектуальный капитал: теоретический аспект / А.Б. Бутник-Сиверский // Интеллектуальный капитал. – 2002. – № 1. – С. 20–24.
4. Edvinsson, L. and Malone, M.S. (1997) Intellectual Capital: Realizing your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. – N.Y. : Harper Business, 1997.
5. Леонтьев Б. Цена интеллекта / Б. Леонтьев // Журнал для акционеров. – 1996. – № 6. – С. 39–40.
6. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг ; пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
7. Гавкалова Н.Л. Формування та використання інтелектуального капіталу : наукове видання / Н.Л. Гавкалова, Н.С. Маркова. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2006. – 252 с.
8. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом : монографія / І.П. Мойсеєнко. – Львів : Аверс, 2007. – 304 с.
9. Мельник Л.Г. Информационная экономика / Л.Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 288 с.
10. Стеченко Д.М. Интеллектуальный капитал как экономическая категория / Д.М. Стеченко, Н.Ю. Тимошенко. // Электронный ресурс. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchetei/2009_2/NV-2009-V2_3.pdf
11. Чухно А.А. Интеллектуальный капитал: сущность, формы и закономерности развития / А.А. Чухно // Экономика Украины. – 2002. – № 11. – С. 48–55.
12. Махомет Ю.В. Сутнісна характеристика та структура інтелектуального капіталу підприємства / Ю.В. Махомет // Электронный ресурс. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_25/mahomet.htm
13. Журавльова І.В. Интеллектуальный капитал как объект зашиты в системе финансовой безопасности / І.В. Журавльова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 57–61.
14. IFAC. 1998. Measurement and Management of Intellectual Capital.
15. Ілляшенко С. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 16–26.

Надійшла 5.9.2010 р.

УДК 338.24

В.С. МОРОЗ, С.В. МОРОЗ
Хмельницький національний університет

ОЦІНКА ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ УЗАГАЛЬНЕНОЮ ФУНКЦІЄЮ ХАРРИНГТОНА

В статті обґрунтована необхідність та актуальність застосування моделей порівняльної комплексної оцінки розвитку різних економічних явищ у просторі та часі інтегральним показником, в якості якого виступає узагальнена функція Харрінгтона. Результати дослідження були порівняні з результатами, отриманими іншими методами та зроблені висновки.

The article proved the necessity and urgency of applying models of complex comparative assessment of various economic phenomena in space and time integral sign which serves as a generalized function Harrington. Rezulyty study were compared with results otrymanumyynshymy methods and conclusions.

Ключові слова: модель, населення, суспільство.

Постановка проблеми. Для комплексної оцінки різних сторін діяльності суспільства та його окремих складових у просторі та часі виникає потреба побудови багатокритеріальних та різновекторних моделей для співставлення результатів їх діяльності на основі єдиної системи інтегральних показників. До таких багатокритеріальних та різновекторних економічних та соціальних задач можна віднести: оцінку інвестиційної привабливості окремих підприємств та регіонів, оцінку конкурентної спроможності продукції та підприємств, оцінку ефективності використання економічного, виробничого, трудового, фінансового та іншого потенціалу, оцінку кредитоспроможності та санаційної спроможності і санаційного потенціалу, оцінку рівня соціально-економічного розвитку та життєвого рівня населення окремих регіонів та держави в цілому. Існуючі методики комплексної оцінки не завжди враховують силу впливу частинних показників на інтегральний показник та не завжди дозволяють створити певні кластери станів для віднесення в них досліджуваних об'єктів. Проблема комплексної оцінки складна і багатогранна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні останнім часом активно впроваджується механізм рейтингування згідно з Концепцією створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання. В сучасній науковій літературі приділено достатньо уваги вирішенню